

holte bacillen gevonden. Dit zou men nu nog een lokale infectie kunnen noemen, maar bij injectie van culturen onder de huid of in een vena volgde in het geheel geen vermenigvuldiging en stierven de dieren aan intoxicatie door de bacterie-lichamen. Dat hier in het geheel geen infectieproces bestond volgt ook daaruit, dat intraveneus veel meer bacillen moesten worden ingespoten dan bij intraperitoneale infectie noodig waren om den dood te veroorzaken.

Schrijvers hebben nu na injectie van influenza-culturen bij cavia's en ook bij andere dieren noch het tot stand komen van immuniteit noch de aanwezigheid in het bloed van antitoxinen kunnen aantonen. Deze laatsten vonden ze ook niet in het bloed van reconvalescenten of van gezonde menschen bij wie doode influenza-bacillen waren ingespoten. Ze komen dus tot het voor alle „Serumfanatiker” (sic) belangrijke resultaat, dat er geen immuniteit tegen influenza bestaat, een resultaat, dat waar ze de infectie-ziekte niet vermochten te veroorzaken, Ref. problematisch voorkomt. Vooral is dit het geval omdat Schrijvers vermelden dat bij dieren waar opklimmende giften van virulente culturen werden ingespoten, een paar maanden lang grootere giften dan de toxische werden verdragen. Hierin zien Schr. echter daarom geen specifiek verschijnsel omdat zoodanige dieren ook van cholera-bacillen grootere doses dan de toxische verdroegen en omgekeerd dieren die met opklimmende giften cholera-bacillen waren ingespoten, meer dan de toxische dose influenza-bacillen; maar het zou voor discussie vatbaar zijn of immuniteit zoo specifiek moet zijn; ook ROUX denkt daar immers anders over (*Zeitschr. f. Hygiene*). FOKKER.

BOEK AANKONDIGINGEN.

GUSTAV RETZIUS, *Das Menschenhirn*. Studien in der makroskopischen Morphologie. Jena, G. FISCHER, 1897. 100 Mrk.

Wie meende, dat de macroscopische anatomie van den mensch vrij wel een afgewerkt gebied der wetenschap was, zal zich verbaasd hebben over het verschijnen van een geheel oorspronkelijk werk over een onderdeel daarvan en dat wel als een boek, waarbij men bij het oplichten de strekkers van de wervelkolom behoorlijk moet innerveeren. En wie zich herinnert, dat de oudere anatomen, waar het inwendige van den bouw der hersenen voor hen ontoegankelijk bleef, zich als het ware wreekten door de beschrijving van den uitwendigen vorm met te grooter omstandigheid uit te voeren, zal verwonderd geweest zijn, dat RETZIUS daaraan nog zooveel heeft kunnen toevoegen. Dat dit mogelijk was, heeft toch natuurlijke oorzaken. In de eerste plaats beweegt het boek van RETZIUS zich voor een groot deel op embryologisch gebied (met uitsluiting van de eerste twee maanden). In de

tweede plaats is dit een gevolg van betere techniek en wel van een beter de vormen conserveerende hardingstechniek. In de derde plaats is een groot deel van het werk gewijd aan de gedetailleerde beschrijving van windingen en sleuven. Voor een deel betreft dit merkwaardigerwijze wel een terra vrij wel incognita (bijv. de binnenvlakken van de overhangende — operculaire — deelen der lobi over de insula), voor een ander deel is echter te bedenken, dat juist dit deel der macroscopische anatomie relatief nieuw is en men eerst gaandeweg meer orde en regel ontdekt heeft in wat vroeger gold voor een terrein van „scheinbare Gesetzlosigkeit”. Zoo ergens, dan was hier het schematisme nuttig en vruchtbaar, maar verbeeldde toch slechts een nog lang niet afgesloten gebied. Eindelijk is niet te vergeten, dat, zooals de Schrijver zelf zegt, het zwaartepunt van den arbeid ligt in den Atlas. Hierin is veel authentiek materiaal opgehoopt en nu voor ieder toegankelijk. Het is als een rijk geïllustreerde catalogus van een voor een bepaald studiegebied bijeengebracht museum. En als men dan ook die 96 kwarto platen, elk met talrijke, tot 45! figuren, heeft omgeslagen, heeft men datzelfde minder behaaglijke gevoel, dat men krijgt, als men een museum heeft doorlopen. Wie weet, hoeveel RETZIUS op ander gebied publiceert, begrijpt, dat het voor hem, zij hij een Uebermensch, eenvoudig onmogelijk geweest is iets zoodanigs alleen tot stand te brengen. Hij heeft alleen de conceptie, de organisatie en de leiding van de uitvoering gehad en het hoogere geestelijke werk gedaan. Artistieke dames hebben die tallooze teekeningen vervaardigd en een technisch bekwaam fotograaf de niet minder talrijke photogrammen. Dit neemt natuurlijk niets weg van den eerbied, waarmede wij tegen zoo'n arbeid opzien. Daarin toont zich juist de meester.

Het eerste deel van het boek zijn bijdragen tot de kennis der ontwikkelingsgeschiedenis, en betreffen de lamina terminalis, de eminentia sacularis, den olfactorius en zijn wortelwindingen, den randboog, de ventrikelholten en haar omgeving, de transitoire sleuven en het ontstaan der permanente sleuven. Het overige deel van het boek betreft de beschrijving bij den volwassene en wel achtereenvolgens van de hersenventrikels en hun omgeving, van het rhinencephalon en den lobus limbicus en de oppervlakte-morphologie van de hemisferen der groote hersenen. Een statistiek van de verhouding der windingen en sleuven bij 100 hemisferen sluit het boek.

De platen zijn voor een deel naar teekeningen — in hoofdzaak van SIGRID ANDERSON — deels door lithographie, deels door lichtdruk gereproduceerd. Deze zijn, dunkt mij, in het algemeen voortreffelijk. Voor een ander deel zijn het photographieën in natuurlijke grootte of zwak vergroot opgenomen. In vele platen heeft men hier het werkelijk bereikbare. Als voortreffelijk noem ik bijv. plaat XXV. Bij de toepassing der photographie als zijnde zuiver technisch heeft men, naar mijn meening, het enorme voordeel, dat dit bereikbare

hetzelfde is als het in billijkheid vorderbare. Andere platen zijn minder goed. Men mist details, die zichtbaar moesten zijn of merkt de gevolgen van niet moeilijk vermijdbare fouten in de opstelling (pl. XXIII) of verlichting (pl. XXIV) of wel in de behandeling, hetzij van het oppervlak (pl. XVIII) hetzij van de doorsnede (pl. XXXXVIII, n°. 1, 2, 3) der objecten. De reproductie der fotogrammen is in lichtdruk, naar het schijnt zeer goed, grootendeels uitgevoerd in de lithographische inrichting van den generalen staf te Stockholm.

Wat de techniek betreft, zoo komen RETZIUS' ervaringen kort op het volgende neer. Het beste conserveeren van den vorm en het geven van een handelbare consistentie aan de hersenen vorderen al naar den leeftijd verschillende reagentiën. Bij jonge embryonen is het best een 3 à 4 pCt. oplossing van bichromas kalicus. Formol is dan onbruikbaar, daar het de hersenen sterk doet opzwellen en gelatineus maakt. Zoo werkt formol ook bij oudere foetus. Daar is het best een mengsel van chroomzuur en azijnzuur, al of niet met wat osmiumzuur (een soort FLEMMING'sche vloeistof dus) geïnjectieerd in de vena umbilicalis of in de aorta. De anders zoo papperige massa krijgt dan direct een stevige consistentie, waardoor het ongeschonden verwijderen mogelijk wordt. Op dezen leeftijd is ook een bichromaat-formolmengsel (bichromas kalicus 3 4, formol $\frac{1}{2}$ —2, water 100) op zijn plaats. Dit laatste is het best voor volwassen hersenen. Het conserveert den vorm prachtig, wat trouwens in gelijke mate het bichromas kalicus alleen ook doet, maar het werkt sneller (2 à 3 weken) en het oppervlak wordt in plaats van donker bruin helder groen. Formol alleen is ook zeer bruikbaar. In bichromaat-oplossing en in formol zwellen de hersenen (volumsvermeerdering $\frac{1}{7}$), in alcohol schrompelen zij (volumsvermindering $\frac{1}{6}$). Om misvorming door de zwaartekracht te voorkomen hange men ze in de vloeistof op aan de art. basilaris.

Het boek is door den Schrijver opgedragen aan zijn vader A. RETZIUS in aandenken aan de honderdste verjaring van diens geboortedag — 13 Oct. 1796. De pieteit, waarmede diens verdiensten voor het onderhavige onderwerp worden aangetoond en die de zoon door de benoeming van bepaalde windingen als „gyri ANDREAE RETZII” als het ware belichaamt, maakt een niet minder weldadigen indruk dan de waardeerende toon, waarmede in dezen monumentalen arbeid anderer werk herdacht wordt.

Zegt niet een oud spreekwoord, dat bloemen de weelden der armen zijn? Mij dunkt, dit geldt in onzen tijd nog meer van boeken en ook een kleine burgerman kan zich het genot gunnen wat papieren fuchsia's en leeuwenbekken op zijn rekje te hebben staan. Maar er zijn ook zeldzame conquesten en kostbare orchidaeen, die buiten zijn bereik vallen. Zoo een is het boek van RETZIUS. En ik weet het dan ook aan een welwillend hovenier in de stad der bloemen, den

vriendelijken Bibliothecaris van TEYLER'S Stichting dank, dat ik mij in den aanblik daarvan blijvend mag verlustigen.

G. C. VAN WALSEM (*Meerenberg*).

INGEZONDEN.

Aan Dr. J. K. A. WERTHEIM SALOMONSON.

Geachte Collega!

Met belangstelling las ik heden uw stukje over de beroepsatrophie der diamantsnijders, daar het, mede in verband met wat ik in 1889 in dit *Tijdschrift*, Deel II, blz. 523 over neuritis als anatomisch substraat eener beroepsneurose, (naar aanleiding van een geval van melkerskramp) publiceerde, eene welkome aanvulling vormt van hetgeen in 1893 in het *Ned. Tijdschrift voor Geneeskunde* door mij als „Eene beroepsneurose bij de diamantwerkers” is beschreven.

Daar gij schrijft dat de literatuur nagenoeg geheel zwijgt over de door U beschreven aandoening, zult gij, nu over hetzelfde lijden in hetzelfde *Tijdschrift* reeds voor 4 jaar iets is verschenen, het mij ten goede houden dat ik even uw aandacht op genoemd artikeltje vestig.

Collegialiter,

Amsterdam, 22 Mei 1897.

STEPHAN.

Aan Dr. STEPHAN.

Geachte Collega!

Met uwe beschouwing kan ik werkelijk niet medegaan. De door U beschreven diamantsnijdersziekte is een *neurose*, en werd door U ook als zoodanig opgevat. Dat gij door uwe publicatie inderdaad een nog niet bekende afwijking ter kennis van de medici hebt gebracht, wil ik gaarne op den voorgrond stellen. Aangezien mij een tweetal dergelijke gevallen voorgekomen zijn — beide malen bij vrouwen — kan ik bovendien nog daarbij voegen, dat uwe waarneming zeer nauwkeurig is geweest en dat de stoornis inderdaad geheel aan uwe beschrijving beantwoordt.

Met de door mij beschreven *beroepsatrophie* hebben deze feiten absoluut niets te maken en zelfs uwe mededeeling van 1889, waarin gij een geval van beroepsatrophie (?) of neuritis beschrijft onder den naam van beroepsneurose bij melkers kan daaraan niets veranderen. Dit laatste des te meer omdat uw geval van melker's parese nog een geheel andere verklaring toelaat.

De quaestie draait dus hierom: bestaan er principiële verschillen tusschen de beroepsneurosen en de beroepsparalysen en atrophien?

Gij meendet in 1889, dat dit verschil hoogstens een quantitatief kan zijn en blijkens bovenstaande regelen van uw hand zijt gij vermoedelijk nog van dezelfde opinie.

Ik moet bekennen dat ik *niet* op dat standpunt sta, en zelfs met kracht